

بررسی وجود اصل حسن نیت در حقوق ایران؛ با نگاه تطبیقی

عباس نیازی*

ایام کمرخانی**

حسین اسدزاده بناپی***

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۲

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۸

چکیده

حسن نیت، از جمله مفاهیم اخلاقی است که به عرصه‌ی حقوق نیز گام نهاده است و در عین قابل فهم بودن، دارای تعاریف یکسان و فراگیری نیست و این دلیلی برای دوری برخی از رژیم‌های حقوقی از این قاعده شده است. در سطح بین‌المللی با توجه به تلاش‌های صورت گرفته توسط کشورهای دارای نظام «حقوق نوشته»، این قاعده در متن اسناد بین‌المللی بازرگانی و حقوقی آمده است. پذیرش این اصل در حقوق خصوصی ایران مورد تردید برخی از حقوق‌دانان است. در این مقاله بر آن هستیم تا با بررسی این اصل دریابیم که آیا این اصل در رویه‌ی قضایی و قوانین موضوعه‌ی ایران مورد پذیرش واقع شده است یا خیر؟

واژگان کلیدی: حسن نیت، سوء نیت، اصل حقوقی، عرف و عادت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* قاضی دادگستری شهری و دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه اصفهان. (نویسنده مسؤول).
abasniazi@ut.ac.ir

** دانشجوی دکتری حقوق عمومی دانشگاه شهید بهشتی.

ayyamkamarkhani@yahoo.com

*** قاضی دادگستری شهری و دانشجوی دکتری فقه و حقوق جزای دانشگاه شهید مطهری تهران.
Hoseein.asadzadeh.1@gmail.com

مقدمه

اصولی همانند آزادی اراده‌ها، لزوم وفای به عهد، حاکمیت اراده، منع دارا شدن ناعادلانه، قبح عقاب بلا بیان و ...، با تأسیس قواعد حقوقی و مراجع قضایی به تدریج از حیطه‌ی اخلاق وارد حقوق گردیدند و در تنظیم قوانین مدنی و جزایی به کار گرفته شدند.^۱ حسن نیت نیز یکی از این مفاهیم اخلاقی است که در خدمت عدالت در آمده و گام در عرصه‌ی علم حقوق نهاده است.

با اینکه حسن نیت در حقوق خصوصی بسیاری از کشورها پذیرفته شده است اما تعریف صریح و روشنی از آن ارائه نگردیده است و علت آن، قصور قانون‌گذار یا دکتربین نیست بلکه برخی از مفاهیم وجود دارند که بی‌نیاز از تعریف‌اند.^۲ بدون یک تعریف دقیق و روشن قانونی، ابهامات بی‌شماری برای طرفین و مراجع رسیدگی مطرح می‌شود.

اصل رعایت حسن نیت دارای آثار حقوقی گسترده‌ای در نظام‌های حقوقی دنیا به‌ویژه نظام «حقوق نوشته» است.^۳ این قاعده در بسیاری از اسناد مهم بین‌المللی مانند کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا،^۴ اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی مؤسسه‌ی یکنواخت‌سازی حقوق خصوصی^۵ و اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۶ و حقوق داخلی قریب به اتفاق کشورهای دارای «حقوق نوشته»^۷ از جمله فرانسه، آلمان، ایتالیا و سوئیس به‌طور صریح به عنوان یکی از اصول مهم حقوق، شناخته شده است و طرفین در روابط خود ملزم به رعایت آن هستند. آثار این قاعده، به حدی گسترده و لازم‌الرعایه است که در

۱- ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، مجله‌ی حقوقی بین‌المللی، شماره‌ی ۴۱، ۱۳۸۱، ص ۶۲.

۲- انصاری، علی؛ حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، پایان‌نامه‌ی دکترای دانشگاه شهید بهشتی، خرداد ۱۳۸۴، ص ۱۹.

۳- امینی، منصور؛ ابراهیمی، یحیی؛ حسن نیت در قراردادهای - از نظریه تا عمل، حقوق تطبیقی، شماره‌ی ۲، دوره‌ی ۲، ۱۳۹۰، ص ۲۳.

4- Convention on the Internatioonal Sale of Good, Vienna, 1980.

5- Unidroit Principeles of International Commercial Conteracts, Rome, 1994.

6- The Principles of European Contract Law(2002) (PECL).

۷- در ماده‌ی ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه و ماده‌ی ۲۴۲ قانون مدنی آلمان و ماده‌ی ۲ قانون تعهدات سوئیس، حسن نیت آمده است و نیز در مواد ۱۳۳۶ و ۱۳۶۶ و ۱۳۷۵ قانون مدنی ایتالیا در خصوص حسن نیت صحبت شده است.

اسناد بین‌المللی یاد شده - که هم‌اکنون بسیاری از روابط تجاری بین‌المللی بر پایه‌ی آنها تنظیم می‌شود - طرفین با وجود اصل آزادی قراردادها نمی‌توانند برخلاف قاعده‌ی مذکور توافق کنند یا حتی موارد اعمال آن را محدود سازند.^۱

با توجه به اینکه این موضوع در رویه و آرای دادگاه‌ها و در استدلال‌های طرفین دعوا در حقوق ایران به دلیل شباهت‌ی عدم احراز، مهجور و مسکوت مانده است برای اثبات وجود اصل حسن نیت در حقوق ایران می‌بایست ابتدا اشکالات وارده از سوی معتقدین به عدم وجود این اصل را پاسخ گفته و سپس راهکاری برای یافتن این امر درونی بیان نشده ارائه نماییم. بنابراین در این سطور به تعریف حسن نیت و مصادیق آن و ارائه‌ی راهکاری در خصوص شناسایی آن می‌پردازیم.

(۱) تعریف حسن نیت^۲

اصل حسن نیت از زمان روم باستان وارد حقوق شد و در حقوق جدید نیز در فرانسه با گسترش روابط بازرگانی در قرن شانزدهم میلادی گرایش بیشتری نسبت به این اصل پدید آمد.^۳ جابرت^۴ رساله‌ی خود را در سال ۱۸۹۹ در دانشگاه پاریس به آثار مدنی حسن نیت اختصاص داد و در قرن اخیر نیز رساله‌ی دکترای ریپر^۵ با عنوان «قاعده‌ی اخلاقی در تعهدات مدنی» به این اصل پرداخته است.^۶

حسن نیت که مرکب از دو کلمه‌ی «حسن» و «نیت» است در قراردادها با تعبیر «رفتار منصفانه»^۷ نیز به کار می‌رود.^۸ در لغتنامه‌ی دهخدا، حسن نیت در مقابل سوءنیت آمده است که در لغت، قصد و آهنگ نیکو را معنی می‌دهد.^۹

۱- ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، ص ۶۱

2- Good faith (En), bonne foi (Fr).

۳- باریکلو، علیرضا؛ خزایی، سیدعلی؛ اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش‌قراردادی، با مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره‌ی ۷۶، ۱۳۹۰، ص ۵۷.

4- J.Jaubert.

5- G.Riper.

۶- دیلمی، احمد؛ حسن نیت در مسؤولیت مدنی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۹، ص ۲۸.

7- Fair dealing.

۸- ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، ص ۶۱

۹- دهخدا، علی‌اکبر؛ لغتنامه، جلد ۶، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶، ص ۷۸۶۷.

به نظر بسیاری از صاحب نظران حقوق، حسن نیت مقوله‌ای ذهنی، کیفی و مبهم و دارای تعریفی دشوار است.^۱ همین امر باعث شده است که کشورهای دارای حقوق «کامن‌لا» (به استثنای آمریکا) از پذیرش این اصطلاح در حقوق سر باز زنند^۲ و این نقص، با قواعد انصاف برطرف می‌شود.^۳

در جریان تدوین کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا، نمایندگان کشورهای نظیر اسپانیا، فرانسه و آلمان اصرار داشتند که رعایت اصل حسن نیت به عنوان یک قاعده‌ی کلی در کنوانسیون گنجانده شود. در مقابل، نمایندگان کشورهای «کامن‌لا» با آن مخالف بودند و استدلال آنها این بود که حسن نیت مفهومی مبهم و انتزاعی و اخلاقی است و نباید وارد قلمروی حقوق شود و تکلیفی برای اشخاص ایجاد کند. به دلیل همین اختلاف، حسن نیت تنها در خصوص تفسیر قراردادها پذیرفته شد^۴ و در بند ۱ ماده‌ی ۷ چنین آمده است: «در تفسیر مقررات این کنوانسیون باید به خصیصه‌ی بین‌المللی آن و نیز به ضرورت هماهنگی در اجرای آن و رعایت حسن نیت در تجارت بین‌الملل توجه شود».

یکی از حقوق‌دانان ایرانی در کتاب ترمینولوژی حقوق خود، حسن نیت را چنین تعریف می‌کند: «حسن نیت به معنای وضع فکری کسی است که به عمل حقوقی یا مادی (که منشأ اثر حقوقی است) از روی اشتباه اقدام می‌کند و تصوّر دارد که عمل او وفق قانون است حال آنکه موافق قانون نیست».^۵ در نگاه مشابهی نیز آمده است: «حسن نیت، اعتقاد به صحت عمل حقوقی یا مادی دارای آثار حقوقی می‌باشد».^۶

1- Tetley.law.mcgill.ca/camprativ/goodfaith.pdf (web saite - 2010- 10- 8).

۲- انصاری، علی؛ مفهوم و معنای حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، مدرس علوم انسانی - پژوهش‌های حقوق تطبیقی، شماره‌ی ۴، ۱۳۸۸، ص ۲۰.

3- *International encyclopedia of law*, (2000) contracts , London , kluwer law international vol 3, p.51.

4- Honnold John, (1991) *Uniform Law for International Sale Under the 1980 United Nation Convention* , 2nd ed , Boston , kluwer, p.132.

۵- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ ترمینولوژی حقوق، چاپ بیستم، تهران، کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۸۷، ص ۲۱۵؛ البته ایشان در تعریف جدیدی در کتاب وسیط در ترمینولوژی حقوق، حسن نیت را به معنای «تصرف با حسن نیت در مال غیر» معنی می‌کنند و ادامه می‌دهند: «...این است که کسی به استناد یکی از وجوه ناقله در آن مال تصرف کند با اعتقاد به درستی تصرف خویش» (جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ وسیط در ترمینولوژی حقوق، چاپ چهارم، کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۹۰، ص ۲۲۸).

۶- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ ترمینولوژی حقوق، ص ۱۴۷.

در تعریف حقوقدان دیگری می‌خوانیم: «حسن نیت، به عرف و معقول بودن نزدیک است»^۱ که انتقادات زیر بر آن وارد است:

اولاً: حسن نیت، امروزه یکی از اصول قانونی است در حالی که عرف، از جمله‌ی قواعد تکلیفی است و قابلیت عدول و اسقاط را دارد.

ثانیاً: حسن نیت، دایمی است اما عرف، زودگذر و متغیر و گاه غلط است.^۲

اما در یک تعریف بر مبنای اینکه حسن نیت را حالتی درونی و مبتنی بر قصد و باور درست دانسته‌اند دو جنبه‌ی ایجابی و سلبی برای آن ذکر کرده‌اند. جنبه‌ی ایجابی به معنای قصد و باور درست و پسندیده و جنبه‌ی سلبی به مفهوم خودداری از حيله، اغفال و کتمان واقع و پرهیز از تحصیل هرگونه امتیاز نامعقول دیگر است^۳ که این تعریف نشان می‌دهد که تعاریف ابتدایی، با سکوت از کنار وجه دوّم حسن نیت یعنی حسن نیت به معنای صداقت و رعایت امانت و حفظ اعتماد و یا به‌طور کلی اجتناب از هرگونه حيله، گذشته‌اند.^۴

در بند ۳ ماده‌ی ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه^۵ آمده است: «قراردادها باید با حسن نیت اجرا گردند». مؤلفان فرانسوی در تفسیر این بند گفته‌اند: حسن نیت، دوست داشتن طرف دیگر قرارداد همچون برادر است^۶ و دو معنا را برای این اصطلاح ذکر کرده‌اند: ۱- صداقت در انعقاد و اجرای اعمال حقوقی. ۲- باور نادرست و بدون تقصیر به وجود یا عدم یک واقعه، یک حق یا یک قاعده‌ی حقوقی.^۷

مجلس اعیان انگلستان، حسن نیت را یک رفتار منصفانه، آشکار و بدون هرگونه

۱- صفایی، سیدحسین و دیگران؛ حقوق بیع بین‌المللی با مطالعه تطبیقی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴، ص ۴۷.

۲- محسنی، حسن؛ اصل حسن نیت در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی، مجله‌ی حقوق تطبیقی، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۵، ص ۲۲۹.

3- Brayan A, Garner (2004) - *Blacks law Dictionari*- 8th edition Thomson publication, p. 693.

۴- اصغری آقمشهدی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا؛ حسن نیت در اجرای قرارداد در حقوق انگلیس و ایران، فصلنامه‌ی دانشکده‌ی حقوق دانشگاه تهران، شماره‌ی ۲، دوره‌ی ۴۰، ۱۳۸۹، ص ۲.

5- Art.1134: «Agreements lawfully entered into take the place of the law for those who have made them. They may be revoked only by mutual consent, or for causes authorized by law. They must be performed in good faith».

6- Serieux, A. (2006), *Manuale De Droit Des Obligation*, PUF, paris, no 201.

7- R. Guillien et Vincent (1972), *lexique de termes juridiques*, paris, p.194.

پنهان کاری توصیف نموده است.^۱ حقوق انگلیس، اصل کلی حسن نیت را به عنوان قاعده‌ای حاکم بر قراردادهای به رسمیت نمی‌شناسد و برخی از حقوقدانان نیز به‌طور قطع، پذیرش مفهوم کلی حسن نیت را مشکل می‌دانند.^۲

در بخش ۲۰۱-۱ قانون یکنواخت تجاری آمریکا،^۳ تعریفی کلی از حسن نیت آمده است که می‌گوید: «صداقت در رفتار یا معاملات مربوط» و در مورد صداقت، در ماده‌ی ۲۰۱-۲ آورده است: «رعایت استانداردهای متعارف عدالت در انجام تجارت».

سرانجام^۴ می‌بایست تعریفی از حسن نیت به دست داد که ضمن اختصار، جامع افراد و مانع اغیار باشد و آن تعریف با توجه به آنچه که تا بدین جا آمد به نظر چنین می‌نماید: نداشتن تصویری اشتباه و نداشتن قصد پلید و متقلبانه برای فرار از تعهد یا قانون؛ به عبارت ساده‌تر، مفهوم حقوقی حسن نیت این چنین است: رفتاری صادقانه توأم با درستی، به قصد احترام به قانون یا قرارداد.

(۲) حسن نیت در فقه

از آنجایی که حقوق ایران، وام‌دار فقه اسلامی است برای یافتن این مفهوم در فقه، نگاهی به قواعد اسلامی می‌اندازیم. در فقه، قاعده‌ای با نام حسن نیت وجود ندارد و آنچه که در این خصوص گفته شده مفاهیم دیگری است که قریب به قاعده‌ی حسن نیت است و درواقع اصطیادی است.^۵ مثلاً قاعده‌ی «احسان»، مبتنی بر آیه‌ی شریفه‌ی «هل جزاء الاحسان الا الاحسان»^۶ می‌باشد و درواقع رفتاری صادقانه است که با تعریف حسن نیت همخوانی دارد.^۷

1- Treitel Guenter , (2003) , *The Law Of Contract* , 3rd ed , sweet & Maxwell , London, p.273.

2- Zimmermann Reinhard , (2003) *Good Faith in European Contract law* , 3rd ed , combridge press, p.39.

3- Uniform Commercial Code.

۴- نگارنده ابتدا واژه‌ی «بالاخره» را استفاده کرده بود اما در فرهنگ عمید مقابل این واژه مشاهده شد که این ترکیب غلطی است که در فارسی متداول شده است و به جای آن می‌توان «سرانجام» را به کار برد. (عمید، حسن؛ فرهنگ عمید، چاپ دهم، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۷، ص ۲۷۶).

۵- دیلمی، احمد؛ حسن نیت در مسؤولیت مدنی، ص ۱۰۰.

۶- سوره‌ی الرحمن، آیه‌ی ۶۰.

۷- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ *القواعد الفقهیه*، به تصحیح مهدی مهریزی و محمدحسین درایتی، جلد چهارم، قم، چاپ الهادی، ۱۴۱۹ق، ص ۱۰.

قاعده‌ی دیگر «استیمان» است که در آنجا نیز شخص امین بدون تعدی و تفریط، ضامن مال امانی که نزد او بوده است نمی‌باشد.^۱ در اینجا امین شبیه شخص با حسن نیت است. همچنین است در مورد اعتنایی که فقها نسبت به غاصب جاهل دارند و به او اجازه می‌دهند برای دریافت خسارات و ثمن معامله به غاصب واقعی مراجعه نماید؛^۲ زیرا مطابق تصویری اشتباه او در جرگه‌ی غاصبان قرار گرفته و در واقع وی با حسن نیت است. در خصوص قاعده‌ی «غرور» نیز همین حکم جاری است؛ هرچند فرقی بین غار جاهل و عالم وجود ندارد و حکم قاعده، هر دو را شامل می‌شود اما مغرور حتماً باید جاهل باشد که در حقیقت این خود، حسن نیت محسوب می‌شود.^۳ موارد دیگر فقهی که با حسن نیت هماهنگی دارند عبارتند از: قاعده‌ی لاضرر، ضمان تلف مبيع قبل القبض، وطی به شبهه، فراش، خیار عیب و غبن، اصل صحت و بیع ركبان و نجش و ... که بسط آنها از موضوع این تتبع خارج است.

۳) حسن نیت در حقوق ایران

در خصوص پذیرش یا عدم پذیرش این اصل در حقوق ایران ابتدا باید به بررسی در قوانین موضوعه بپردازیم و سپس به سراغ دکتترین و رویه‌ی دادگاه‌ها برویم.

۱-۳) حسن نیت در قوانین موضوعه

در قوانین موضوعه‌ی فعلی، برخی از صاحب‌نظران، مهم‌ترین مستند حسن نیت را اصل چهلم قانون اساسی می‌دانند^۴ که اشعار می‌دارد: «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله‌ی اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد». در واقع این اصل در بیان سوء

۱- همان؛ ج ۲، ص ۹.

۲- میرزای قمی، ابوالقاسم بن محمد حسن؛ جامع‌الشتات فی اجوبه‌السؤالات، نشر کیهان، ۱۳۷۱. ش، ج ۲، ص ۱۰۶؛ جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ حقوق تعهدات، قم، انتشارات مدرسه‌ی عالی امور قضایی و اداری، ۱۳۵۴، ج ۱، ص ۲۷۱.

۳- محقق داماد، مصطفی؛ قواعد فقه، جلد یک، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۳، صص ۱۷۰-۱۷۱.

۴- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ نقش حسن نیت در عقود و قراردادهای در فقه و حقوق، مجله‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم، شماره‌ی ۲، بهار ۱۳۸۶، ص ۱۸.

استفاده از حق است نه حسن نیت، اما سوء نیت روی دیگر حسن نیت است.^۱ شبیه به این اصل در ماده‌ی ۱۳۲ قانون مدنی نیز آمده است.

ماده‌ی ۱۵۴ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ نیز اعلام می‌دارد: «به شریک با مسؤولیت محدود، فرع نمی‌توان داد مگر در صورتی که موجب کسر سرمایه‌ی او در شرکت نشود. اگر در نتیجه‌ی ضررهای وارده، سهم‌الشرکه‌ی شریک با مسؤولیت محدود کسر شد مادام که این کمبود جبران نشود تأدیه‌ی هر ربح یا منفعتی به او ممنوع است. هرگاه وجهی برخلاف حکم فوق تأدیه گردید شریک با مسؤولیت محدود تا معادل وجه دریافتی، مسؤول تعهدات شرکت است مگر در موردی که با حسن نیت و به اعتبار بیلان مرتبی، وجهی گرفته باشد».

در قانون مسؤولیت مدنی مصوب سال ۱۳۳۹، ماده‌ی مغفولی هست که علی‌رغم تألیفات متعدد در زمینه‌ی مسؤولیت مدنی،^۲ چه به صورت کتاب و چه به شکل مقالات علمی، متأسفانه کمتر به تشریح و توضیح آن پرداخته شده است و آن ماده‌ی ۸ است که معروض می‌دارد: «کسی که بر اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع، به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان وارد آورد مسؤول جبران آن است. شخصی که بر اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت، مشتریانش کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می‌تواند موقوف‌شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر، زیان وارده را از واردکننده مطالبه نماید».

مورد دیگر در ماده‌ی ۶ قانون صدور چک مصوب ۱۳۴۴ است که به موجب قانون صدور چک سال ۱۳۵۵ نسخ گردید. این ماده اعلام کرده بود: «در کلیه‌ی موارد مذکور در

۱- ره‌پیک، سیامک؛ منع سوء استفاده از حق، مجله‌ی مطالعات اسلامی، شماره‌ی ۶۲، ۱۳۸۲، ص ۶۸؛ به همین دلیل دادگاه‌های فرانسه در مورد حق انحلال قراردادها به جهت عدم اجرا، به اصل اجرای با حسن نیت قرارداد استناد می‌کنند، در حالی که قبلاً بیشتر به سوء استفاده از حق استناد می‌کردند.

(John bell & others (1998), *principles of french law*, oxford university, p.313).

۲- در خصوص ماده‌ی مذکور به کتاب‌های زیر مراجعه شده است: کاتوزیان، ناصر؛ دوره‌ی مقدماتی، حقوق مدنی، اعمال حقوقی، چاپ سیزدهم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷؛ یزدانیان، علیرضا؛ قواعد عمومی مسؤولیت مدنی، جلد اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶؛ قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ میانی مسؤولیت مدنی، چاپ چهارم، میزان، ۱۳۸۶؛ ره‌پیک، حسن؛ حقوق مسؤولیت مدنی و جبران‌ها، انتشارات خرسندی، ۱۳۸۷؛ تقی‌زاده، ابراهیم؛ علی‌هاشمی، سیداحمد؛ مسؤولیت مدنی، ضمان قهری، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲.

مواد فوق، هرگاه صادرکننده‌ی چک، حسن نیت خود را به اثبات برساند تعقیب موقوف می‌گردد».

در ماده‌ی ۳۵ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ گفته شده است که: «اطلاعات اعلامی و تأییدیه‌ی اطلاعات اعلامی به مصرف‌کننده باید در واسطی با دوام، روشن و صریح بوده و در زمان مناسب و با وسایل مناسب ارتباطی در مدت معین و بر اساس لزوم حسن نیت در معاملات و از جمله ضرورت رعایت افراد ناتوان و کودکان ارائه شود». همچنین به موجب ماده‌ی ۳، همین قانون آورده است: «در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بین‌المللی، ضرورت توسعه‌ی هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن و لزوم رعایت حسن نیت توجه کرد»؛ لزوم رعایت حسن نیت در قانون مزبور بدین معناست که در تفسیر قانون باید از حسن نیت استفاده کرد نه در تفسیر مفاد قرارداد بین طرفین و معاملات.^۱

در بند ۴ مورد (ج) ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علایم و نام‌های تجاری مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۱۳ آمده است: «بهره‌برداری توسط هر شخصی که با حسن نیت قبل از تقاضای ثبت اختراع یا در مواقعی که حق تقدّم تقاضا شده است، قبل از تاریخ تقاضای حق تقدّم همان اختراع، از اختراع استفاده می‌کرده یا اقدامات جدی و مؤثری جهت آماده‌شدن برای استفاده از آن در ایران به عمل می‌آورده است».

در تمامی توافقنامه‌ها یا موافقتنامه‌ها، در مورد تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین کشورمان و سایر کشورها، به حسن نیت به صراحت اشاره شده است. به عنوان نمونه در ماده‌ی ۶ توافقنامه‌ی ایران و ایتالیا مصوب ۱۳۸۲/۲/۳۱ مجلس شورای اسلامی می‌خوانیم: «هریک از طرف‌های متعاقد با حسن نیت اجازه خواهد داد که در مورد سرمایه‌گذاری‌های موضوع این موافقتنامه، انتقالات زیر پس از انجام تعهدات مالی و طی مراحل قانونی مربوط به انتقال، به صورت آزاد و بدون تأخیر غیرموجه به خارج از قلمروی آن انجام شود».

اما در قانون مدنی ایران به عنوان یک قانون عام، به صراحت، ترکیب «حسن نیت»

۱- اصغری آقمشهدی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا، حسن نیت در انعقاد قراردادها در حقوق انگلیس و ایران، اندیشه‌های حقوق خصوصی، سال پنجم، شماره‌ی دوازدهم، ۱۳۸۷، ص ۴۴.

نیامده است^۱ و حتی در برخی از مواد ترجمه‌ای این قانون، عبارت «حسن نیت» که در مآخذ وجود داشته است حذف گردیده است؛ مثلاً در ماده‌ی منسوخه‌ی ۱۰۳۶ قانون مدنی ایران که از ماده‌ی ۹۲ قانون مدنی فرانسه گرفته شده بود به جای عبارت «هزینه‌هایی که از روی حسن نیت صورت گرفته است» عبارت «مخارج متعارفه» به کار رفته بود که همین امر اماره‌ای برای نپذیرفتن حسن نیت توسط قانون‌گذار ایران دانسته شده است.^۲ یا ماده‌ی ۲۱۹ قانون مدنی ایران که بسیاری از نویسندگان آن را ترجمه‌ی ماده‌ی ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه می‌دانند عبارت «حسن نیت» را که در سلف خود بوده حذف کرده است.^۳ البته شاید عدم به کارگیری تعبیر «حسن نیت» در قانون مدنی، به دلیل عدم استفاده از این عنوان در فقه بوده که موجب ناشناخته ماندن این تعبیر برای نویسنده‌ی قانون مدنی شده است و دلیل دیگر آن نیز جلوگیری از بروز اختلاف بر سر راه تصویب این قانون بوده است.

۲-۳) حسن نیت در دکترین

حقوقدانی در سال ۱۳۵۴ می‌نویسد: «دیر یا زود باید قاعده‌ی حسن نیت را پذیرفت و هم اکنون این مسأله در دست مذاکره است».^۴ هرچند بعدها می‌گوید که حقوق ایران به حسن نیت روی مساعد نشان نداده است.^۵

۱- در ماده‌ی ۸۸ قانون مقررات احوال شخصیه مسیحیان پروتستان ایران که در تاریخ ۱۳۸۷/۷/۳ به تصویب کشیشان و هیأت‌های مدیره کلیساهای پروتستان ایران رسیده است پس از ارسال به اداره‌ی کل امور حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضائیه با اعمال نظریه‌های اصلاحی کمیسیون مشورتی تهیه‌ی لوایح قضایی آن اداره کل و با توجه به اعلام نظریه‌ی شماره‌ی ۷/۴۰۴۴ مورخ ۱۳۸۷/۶/۳۰ مبنی بر مغایرت نداشتن مقررات یادشده با نظم عمومی و حسب تقاضای مدیر کمیته‌ی تدوین مقررات احوال شخصیه‌ی مسیحیان پروتستان ایران که به شماره‌ی ۹/۲۲۱۲ مورخ ۱۳۸۷/۷/۷ ثبت دفتر قوانین و مقررات روزنامه‌ی رسمی کشور گردیده است می‌خوانیم: «در صورت عدم توافق زوجین در انتخاب داور مشترک، کلیسا داور سوّم را که مدیر هیأت داورى خواهد بود از میان اقوام یا دوستان و آشنایان زوجین انتخاب و معرفی خواهد نمود. در این مورد، حسن نیت و بی‌طرفی داوران باید محرز و مسلم باشد».

۲- اصغری آقمشه‌دی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا؛ حسن نیت در اجرای قرارداد در حقوق انگلیس و ایران، ص ۱۱.

۳- الشریف، محمدمهدی؛ منطق حقوق، چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲، ص ۶۵۰.

۴- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ حقوق تعهدات، ج ۱، ص ۲۰۸.

۵- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ وسیط در ترمینولوژی حقوق، ص ۲۲۸.

حقوقدانان ایرانی در خصوص اصل حسن نیت به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته‌ی اول: موافق وجود این اصل در روح قوانین ایران هستند.^۱ دسته‌ی دوم: این اصل را در حقوق ایران کلاً یا لاقلاً در مراحل نمی‌پذیرند.^۲ گفته شد که قانون مدنی ایران از رعایت اصل حسن نیت در کل قانون صراحتاً نامی نبرده است. این سکوت موجب گشته است که تعدادی از حقوقدانان در مباحث مربوط به اثر معاملات و اجرای عقود، از این اصل و آثار آن سخنی به میان نیاورند.^۳ یکی از اولین شارحان قانون مدنی، در تعریف حسن نیت به عنوان «مقصودی که در حین عقد منظور طرفین بوده»، آن را یکی از اصول حاکم بر قراردادهای دانسته است^۴ و برای پذیرش حسن نیت، به مواد ۲۲۰ و ۲۲۵ همان قانون^۵ اشاره کرده است. برخی از حقوقدانان هم عصر ما نیز بر همین عقیده‌اند.^۶

- ۱- کاتوزیان، ناصر؛ قواعد عمومی قراردادها، جلد دوم، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹، ص ۳۸؛ جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ مسوط در ترمینولوژی حقوق، چاپ اول، گنج دانش، ۱۳۷۵، ص ۱۶۶۱؛ صفایی، سیدحسین؛ دوره‌ی مقدماتی، حقوق مدنی تعهدات و قراردادها، جلد دوم، تهران، ۱۳۵۱، ص ۱۷۹.
- ۲- اصغری آقمشهدی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا؛ حسن نیت در اجرای قرارداد در حقوق انگلیس و ایران، ص ۱۱؛ ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، ص ۹۰؛ موسوی بجنوردی، سیدحسین؛ قاعده‌ی اقدام، فصلنامه‌ی دیدگاه‌های حقوقی، شماره‌ی دوم، تابستان ۱۳۷۵، ص ۲۵ [البته ایشان در مقاله‌ی دیگری با عنوان «نقش حسن نیت در عقود و قراردادها در فقه و حقوق» حسن نیت را در فقه و حقوق پذیرفته‌اند. (بنگرید به: مجله‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم، شماره‌ی دوم، بهار ۱۳۸۶، صص ۷-۲۰)].
- ۳- حائری شاه‌باغ، سیدعلی؛ شرح قانون مدنی، جلد اول، گنج دانش، ۱۳۷۶، ص ۱۹۶ به بعد؛ امامی، سیدحسین؛ حقوق مدنی، جلد اول، چاپ پنجم، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۵۳. (البته ایشان در صفحه‌ی ۸۳ جلد چهارم همین کتاب، به عمل در اثر اشتباه و با حسن نیت که مورد قبول قانون‌گذار سوئیس است اشاره می‌کند).
- ۴- عدل، مصطفی؛ حقوق مدنی، انتشارات خرسندی، تهران، ۱۳۸۹، ص ۱۳۶.
- ۵- ماده‌ی ۲۲۰: «عقود نه فقط متعاملین را به اجرای چیزی که در آن تصریح شده است ملزم می‌نماید بلکه متعاملین به کلیه‌ی نتایجی هم که به موجب عرف و عادت یا به موجب قانون از عقد حاصل می‌شود ملزم می‌باشند».
- ماده‌ی ۲۲۵: «متعارف بودن امری در عرف و عادت به طوری که عقد بدون تصریح هم منصرف به آن باشد به منزله‌ی ذکر در عقد است».
- ۶- شهیدی، مهدی؛ آثار قراردادها و تعهدات، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۲، ص ۱۱۴؛ صفایی، سیدحسین؛ دوره‌ی مقدماتی، حقوق مدنی تعهدات و قراردادها، جلد دوم، ص ۱۷۹.

در مقابل، نظر مخالفین این است که ماده‌ی ۲۲۷ قانون مدنی^۱ به صراحت، بخش پایانی ماده‌ی ۱۱۴۷ قانون مدنی فرانسه را حذف کرده است. ماده‌ی ۱۱۴۷ قانون مدنی فرانسه می‌گوید: «متعهد وقتی به دلیل عدم ایفای تعهد یا تأخیر در ایفاء محکوم به تأدیه‌ی خسارت می‌شود که نتواند ثابت کند عدم ایفاء ناشی از علت خارجی بوده که نمی‌توان به او مربوط نمود و نیز اینکه هیچ نیت سویی از ناحیه‌ی وی وجود نداشته است». با نظری به این دو ماده متوجه می‌شویم که در حقوق فرانسه، متعهد برای رهایی از خسارت عدم انجام تعهد یا تأخیر در ایفای تعهد باید دو امر را ثابت کند: ۱- وجود قوه‌ی قاهره. ۲- حسن نیت.^۲

پس اگر قوه‌ی قاهره باعث عدم انجام تعهد شود اما متعهد، نیت سویی داشته باشد کافی بر جبران خسارت می‌باشد. اما در حقوق ایران همین که حادثه‌ی خارجی احترازناپذیری به صورت غیرقابل پیش‌بینی حادث و مانع از اجرای تعهد گردد کافی برای معافیت از خسارت است خواه متعهد حسن نیت داشته باشد یا سوء نیت. اما باید نخست توجه کرد که دو کارکرد مستقل برای حسن نیت قابل ذکر است:

نخست: در این کارکرد، حسن نیت به عنوان یک قاعده‌ی لازم‌الاجرا و به عبارت بهتر به عنوان یک اصل کلی در کلیه‌ی اعمال حقوقی و به‌ویژه در انعقاد، اجرا و تفسیر قراردادها حکومت دارد.

دوم: در کارکرد دوم که در برخی دیگر از حوزه‌های حقوق همچون اموال و مالکیت، اسناد تجاری، نکاح و غیره حاکم است حسن نیت به عنوان یک مبنای حقوقی توجیه‌کننده برای حمایت از شخص در موارد اشتباه و تصور نادرست به کار می‌رود که ناظر بر عدم اطلاع و ناآگاهی شخص است.^۳ این مفهوم از حسن نیت که بیشتر در حقوق فرانسه مورد توجه واقع شده است جنبه‌ی حمایتی دارد و موجب حمایت قانون‌گذار از شخص با

۱- ماده‌ی ۲۲۷: «متخلف از انجام تعهد وقتی محکوم به تأدیه خسارت می‌شود که نتواند ثابت نماید که عدم انجام، به واسطه‌ی علت خارجی بوده است که نمی‌توان مربوط به او نمود».

۲- اصغری آقمشه‌دی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا؛ حسن نیت در اجرای قرارداد در حقوق انگلیس و ایران، ص ۱۳.

۳- کاویانی، کوروش؛ اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده‌ی با حسن نیت سند تجاری، رساله‌ی دکترای دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۱۵.

حسن نیت (ناآگاه) می‌شود.^۱ این معنای حسن نیت در قانون مدنی ایران نیز ضمن مواد مختلفی مورد توجه واقع شده است؛^۲ برای نمونه می‌توان مواد ۳۲۵، ۶۸۰، ۱۱۶۴ و ۱۱۶۵ قانون مدنی را ذکر کرد.

یکی از مواردی که در حقوق مدنی ایران بر اساس این معنای دوم بنا نهاده شده احکام مربوط به «وطی به شبهه» است و آن ناظر به حالتی است که فردی با کسی که دارای موانع نکاح است و او نسبت به آن موانع در اشتباه باشد نزدیکی می‌کند. چنین عملی زنا محسوب نشده و طفل متولد از نزدیکی به شبهه، ملحق به طرفی است که در اشتباه بوده است که در مواد ۱۱۶۴ و ۱۱۶۵ قانون مدنی ذکر شده است.^۳

مبحث «غصب» در قانون مدنی از جمله مباحث دیگری است که به عنوان دلیل بر رد حسن نیت در حقوق ایران آورده شده است.^۴

ماده ۳۰۸ قانون مدنی می‌گوید: «غصب، استیلا بر حق غیر است به نحو عدوان. اثبات ید بر مال غیر بدون مجوز هم در حکم غصب است».

در مورد غصب حقیقی، از آنجا که غاصب، سوءنیت دارد اعمال مقررات غصب در موردش با اشکالی مواجه نیست اما در مورد غصب حکمی (قسمت اخیر ماده ۳۰۸ قانون مدنی که حسب آن، فرد از روی جهل و بدون علم در مال غیر تصرف می‌کند و در واقع سوءنیت ندارد) اعمال مقررات غصب، محل بحث بوده و ممکن است این‌گونه استدلال شود که قانون‌گذار ایرانی برای حالت سوءنیت و حسن نیت فرقی قائل نشده و با هر دو یکسان برخورد کرده است.

ماده ۳۲۳ قانون مدنی در ادامه‌ی احکام غصب آورده است: «اگر کسی مال مغضوب را از غاصب بخرد، آنکس نیز ضامن است و مالک می‌تواند بر طبق مقررات مواد فوق به هر یک از بایع و مشتری رجوع کرده عین و در صورت تلف شدن آن، مثل یا قیمت مال و همچنین منافع آن را در هر حال مطالبه کند». ضامن قراردادن خریدار مال مغضوب، بدون توجه به علم و جهل وی، از این حیث با این معنای حسن نیت که جاهل غالباً فرد با

۱- امینی، منصور؛ سیفی زیناب، غلامعلی؛ حسن نیت، مجله‌ی کانون وکلا، شماره‌ی ۱۰، ۱۳۷۵، ص ۱۹۴.

۲- ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، مجله‌ی حقوقی بین‌المللی، ص ۶۶.

۳- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ حقوق تعهدات، جلد یک، ص ۲۰۶.

۴- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ قاعده‌ی اقدام، ص ۲۵.

حسن نیتی است و چنین فردی نیز باید مورد حمایت قانون گذار قرار بگیرد همسویی ندارد کما اینکه در پاره‌ای از موارد نیز همانطور که اشاره کردیم مقنن، او را مورد حمایت قرار نداده و لذا ممکن است این امر موجب تقویت این شائبه گردد که حسن نیت در حقوق ایران پذیرفته نیست. اما در ماده‌ی ۳۲۵ قانون مدنی ایران آمده است: «اگر مشتری، جاهل به غصب بوده و مالک به او رجوع کرده باشد او نیز می‌تواند نسبت به ثمن و خسارت، به بایع رجوع کند اگرچه میباید نزد خود مشتری تلف شده باشد و اگر مالک نسبت به مثل یا قیمت به بایع رجوع کند بایع حق رجوع به مشتری را نخواهد داشت». بنابراین قانون گذار به خریدار جاهل نیز توجه کرده است و حمایت از شخص با حسن نیت (جاهل) به روشنی مورد توجه مقنن قرار گرفته است. در «عقد فضولی» نیز اگر متعامل جاهل باشد (یعنی حسن نیت داشته باشد) حق دارد پس از رد مال به مالک و دادن غرامات، به بایع فضولی مراجعه کند و ثمن و غرامات را بگیرد اما اگر جاهل نباشد (حسن نیت نداشته باشد) فقط می‌تواند ثمن را از بایع فضولی مطالبه کند.^۱

یکی از حقوقدانان ایرانی عقیده دارد که قانون گذار ما سهواً حسن نیت را در قانون مدنی نیاورده است.^۲ همان گونه که پیش‌تر نیز آمد برخی از حقوقدانان معتقدند که در حقوق ایران، اصلی به عنوان حسن نیت در قرارداد پیش‌بینی نشده است لکن با مطالعه‌ی موارد لزوم حسن نیت در حقوق بیگانه می‌توان «عرف و عادت» را که ضابطه‌ای برای تعیین روابط قراردادی طرفین در حقوق ایران است جز در موارد استثنایی، در برخی از آرای قضایی، جانشین حسن نیت دانست.^۳ بعضی دیگر از نویسندگان، وجود چنین وضعی را در حقوق ایران محل تردید دانسته و ابراز عقیده کرده‌اند که حسن نیت به عرف نزدیک است و با مراجعه به عرف می‌توان به مقتضای اصل حسن نیت دست یافت^۴ و در مقررات تکمیلی و عرف و عادت، چهره‌ای از انصاف و حسن نیت دیده می‌شود؛ زیرا قانون گذار آنچه را مطابق انصاف و عدالت تشخیص داده به عنوان قانون تکمیلی برگزیده است.^۵ اما

۱- ماده‌ی ۲۶۳ قانون مدنی.

۲- درودیان، حسنعلی؛ نقل از: انصاری، علی؛ مفهوم و معنای حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، ص ۳۳.

۳- شهیدی، مهدی؛ آثار قراردادهای و تعهدات، ش ۷۴.

۴- صفایی، سیدحسین و دیگران؛ حقوق بیع بین‌المللی با مطالعه‌ی تطبیقی، صص ۴۵-۴۷.

۵- قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ مبانی مسؤلیت مدنی، ص ۷۰.

پیش تر گفتیم:

اولاً: حسن نیت، امروزه یکی از اصول قانونی است در حالی که عرف از جمله قواعد تکلیفی است و قابلیت عدول و اسقاط دارد.

ثانیاً: حسن نیت دایمی است اما عرف، زودگذر و متغیر و گاه غلط است.^۱

حسن نیت از جمله اصول حقوقی است که نیازمند اجازه‌ی قانون گذار نیست؛ زیرا اصول، به منزله‌ی بند و بست‌های ساختار حقوقی‌اند که لازمه‌ی هر جامعه‌ی حقوقی است.^۲ بنابراین حسن نیت را باید به عنوان اصلی حقوقی پذیرفت نه عرف و عادت. برخی از نویسندگان با اتکا به ماده‌ی ۸ قانون مسؤولیت مدنی، ضمن پذیرش اصل حسن نیت در حقوق ایران^۳ معتقدند که آنچه در مقررات ایران با عنوان علم و جهل از آن یاد می‌شود همان است که در حقوق نوین به «سوءنیت» و «حسن نیت» مشهور شده است.^۴

برخی جهت اثبات حسن نیت در حقوق ایران به مواد دیگری تمسک جستند که هر چند در آنها صراحتاً عبارت «حسن نیت» نیست اما با کمی تأنی می‌توان رد پای حسن نیت را در آنها مشاهده کرد؛ مثلاً وکیل می‌بایست مصلحت موکل خود را رعایت کند^۵ و تمامی اموری که وکیل قبل از عزل، در حدود اختیاراتش انجام می‌دهد برای موکل نافذ است.^۶ یا اصل «لزوم قراردادهای» بیان می‌دارد: کسی نمی‌تواند از قرارداد خود عدول کند^۷ و در خصوص امور تجاری حق العمل کار نیز حسن نیت خود را با اثبات احتراز از ضرر

۱- محسنی، حسن؛ اصل حسن نیت در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی، صص ۲۲۹-۲۲۸؛ انصاری، علی؛ مفهوم و

معنای حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، ص ۳۵.

۲- بولانژه، ژ؛ ترجمه‌ی علیرضا محمدزاده‌ی وادقانی؛ اصول کلی حقوق و حقوق موضوعه، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه

تهران، شماره‌ی ۳۶، بهار ۱۳۷۶، ص ۹۰.

۳- باریکلو، علیرضا؛ خزایی، سیدعلی؛ اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش قراردادی، با مطالعه‌ی

تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه، ص ۵۳.

۴- امیری قائم مقامی، عبدالمجید؛ حقوق تعهدات (کلیات حقوق تعهدات - وقایع حقوقی)، جلد اول، تهران، نشر میزان،

۱۳۷۸، ص ۱۳۳.

۵- ماده‌ی ۶۶۷ قانون مدنی.

۶- ماده‌ی ۶۸۰ قانون مدنی.

۷- ماده‌ی ۲۱۹ قانون مدنی.

بیشتر، در صورتی که کالا را به قیمت کمتر فروخته است ثابت کند^۱ و اگر او کار نادرستی کند مستحق اجرت نیست.^۲ یا در خصوص قائم مقام تجاری که اختیاراتش محدود شده است حسن نیت ایجاب می کند که آن موارد، ثبت و اعلام شود تا اشخاص ثالث مطلع گردند^۳ و در خصوص تاجر، اگر بدون تقصیر ورشکسته شود گفته شده تاجر ورشکسته‌ی با حسن نیت است.^۴

در آیین دادرسی مدنی، دعاوی ماهوی (ماده ۱۰۹) یا دعوی ورود یا جلب ثالث که با تبانی و به قصد تأخیر، طرح می گردند (مواد ۱۳۳ و ۱۳۶ همان قانون) مرتبط با حسن نیت دانسته شده‌اند.^۵

برخی از عقود نیز اصولاً به عقود حسن نیت مدار^۶ مشهورند. مثلاً در خصوص دادن اطلاعات بیمه، موضوع قانون بیمه‌ی ایران مصوب ۱۳۱۶، در مواد ۱۲ و ۱۳ در خصوص نقض حسن نیت، مقنن اجازه‌ی فسخ را به بیمه‌گر داده است.^۷

۱- ماده‌ی ۳۶۳ قانون تجارت.

۲- ماده‌ی ۳۷۰ قانون تجارت.

۳- مواد ۳۹۶ و ۳۹۷ قانون تجارت.

۴- دیلمی، احمد؛ حسن نیت در مسؤولیت مدنی، ص ۴۴.

۵- محسنی، حسن؛ اصل حسن نیت در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی، ص ۲۲۰.

6- Uberrimae fide.

۷- ماده‌ی ۱۲: «هرگاه بیمه‌گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذبه بنماید و مطالب اظهار نشده یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد عقد بیمه باطل خواهد بود حتی اگر مراتب مذکوره تأثیری در وقوع حادثه نداشته باشد. در این صورت نه فقط وجوهی که بیمه‌گذار پرداخته است قابل استرداد نیست بلکه بیمه‌گر حق دارد اقساط بیمه را که تا آن تاریخ عقب افتاده است نیز از بیمه‌گذار مطالبه کند».

ماده‌ی ۱۳: «اگر خودداری از اظهار مطالبی یا اظهارات خلاف واقع از روی عمد نباشد عقد بیمه باطل نمی‌شود - در این صورت هرگاه مطلب اظهار نشده یا اظهار خلاف واقع قبل از وقوع حادثه معلوم شود بیمه‌گر حق دارد یا اضافه‌ی حق بیمه را از بیمه‌گذار در صورت رضایت او دریافت داشته و قرارداد را ابقا کند و یا قرارداد بیمه را فسخ کند - در صورت فسخ، بیمه‌گر باید مراتب را به موجب اظهارنامه یا نامه‌ی سفارشی دو قبضه به بیمه‌گذار اطلاع دهد. اثر فسخ، ده روز پس از ابلاغ مراتب به بیمه‌گذار شروع می‌شود و بیمه‌گر باید اضافه‌ی حق بیمه‌ی دریافتی تا تاریخ فسخ را به بیمه‌گذار مسترد دارد. در صورتی که مطلب اظهار نشده یا اظهار خلاف واقع بعد از وقوع حادثه معلوم شود خسارت به نسبت وجه بیمه‌ی پرداختی و وجهی که بایستی در صورت اظهار خطر به طور کامل و واقع پرداخت شده باشد تقلیل خواهد یافت».

از جمله موارد دیگر می‌توان به مبانی تعهد به دادن اطلاعات و ضرورت رعایت حسن نیت در قراردادهای اشاره نمود. نظریه‌ی تعهد به دادن اطلاعات، در معنای عام کلمه، با اصل حسن نیت پیوند خورده است؛ بدین معنا که تعهد به دادن اطلاعات، علاوه بر کسب مشروعیت خود از طریق ضرورت‌های اجتماعی، اخلاقاً بر پایه‌ی ضرورت رعایت اصل حسن نیت در هنگام انعقاد و اجرای قرارداد استوار است و با سکوت فریب‌دهنده که مخالف اصل مذکور است این تعهد نقض می‌گردد.^۱

۳-۳) حسن نیت در رویه‌ی قضایی

هرچند حسن نیت از نظر مفهومی، در حقوق کشور ما امر بدیعی نبوده و دارای سابقه‌ای طولانی است و حتی احکام متنوعی نیز بر مبنای آن صادر شده است اما کماکان در استدلال‌ها و استنادات، طرفین و رویه‌ی قضایی، با احتیاط با این اصل برخورد می‌کنند. البته در مواردی به طور صریح و مکرر به اصل حسن نیت استناد و اشاره می‌شود؛ مثلاً وصف تجریدی در اسناد تجاری از مواردی است که کراراً منتج به بیان حسن نیت در آرا شده است.^۲ «وصف تجریدی» به معنای عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده‌ی با حسن نیت،^۳ موجب می‌شود که اگر دارنده‌ی بدون سوءنیت دارای سند تجاری شود در مقابل او ایرادات مربوط به رابطه‌ی حقوقی پایه، قابل استناد نباشد؛^۴ مثلاً در دادنامه‌ی شماره‌ی ۳۸۹ دادگاه حقوقی یک تهران می‌خوانیم: «دارنده‌ی چک، چون از طریق ظهرنویسی، آن را به دست آورده لذا به جهت عدم رابطه‌ی پایه بین دارنده و صادرکننده، استناد به رابطه‌ی پایه گرچه در مقابل دارنده‌ی اولیه، قابل طرح است اما در مقابل

۱- قاسمی‌حامد، عباس؛ *مروری اجمالی بر نظریه‌ی تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه*، مجله‌ی

کانون وکلا، شماره‌ی ۱۶۴ و ۱۶۵، دوره‌ی جدید، شماره‌ی ۱۰، ۱۳۷۵، ص ۵.

۲- باریکلو، علیرضا؛ خزایی، سیدعلی؛ *اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش‌قراردادی، با مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه*، ص ۶۲؛ کامیار (کارکن)، محمدرضا؛ *گزیده‌ی آرای دادگاه‌های حقوقی*، تهران، نشر حقوقدان، ۱۳۷۶، ص ۱۶۱ و ۱۶۲.

۳- جنیدی، لعیا؛ *شریعتی‌نسب، صادق؛ وصف تجریدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه‌ی قضایی*، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه تهران، دوره‌ی ۴۳، ۱۳۹۲، ص ۹.

۴- نظریه‌ی اداره‌ی حقوقی به شماره‌ی ۷/۳۷۵۰ مورخ ۱۳۹۱/۷/۳۰ قابل مشاهده در تارنمای:

<http://www.rooznamehrasmi.ir/Laws/ShowLaw.aspx?code=548>.

دارنده‌ی با حسن نیت فعلی قابل طرح نیست...»^۱ یا دادنامه‌ی دیگری به شماره‌ی ۸۰۱ صادره از دادگاه حقوقی تهران که چنین انشا شده است: «... اسناد تجاری، مصون از ایراد بوده و نسبت به اشخاص ثالث با حسن نیت نمی‌توان به ایرادات استناد کرد...»^۲ البته در همین زمینه، دادگاه حقوقی شهرستان قائن در یک رأی قابل تأمل و سنت شکن، به این دلیل که یک فقره چک می‌بایست به استناد دادنامه‌ی شماره‌ی ۵۲۰/۱۳ مورخ ۱۳۸۶/۶/۵ صادره از شعبه‌ی اول دادگاه عمومی آن شهرستان، به صادرکننده مسترد می‌شده ولی به شخص ثالث انتقال پیدا کرده است، به خواسته‌ی ثالث که ادعای حسن نیت داشته، وقعی ننهاد و ثالث را ذی حق ندانسته و وصف تجریدی را به لحاظ وجود اعتبار امر مختومه، به درستی نپذیرفته است.^۳ البته برای بیان وصف تجریدی در اسناد تجاری به مواد ۲۵۳ و ۲۵۷ قانون تجارت استناد شده است^۴ و برخی در چک به ماده‌ی ۱۱ قانون صدور چک استناد کرده‌اند^۵ و برخی ماده‌ی ۱۴ همان قانون را مستند خود قرار داده‌اند.^۶ در دو رأی صادره از هیأت عمومی دیوان عدالت اداری،^۷ به حسن نیت اشاره شده است که جملگی این آرا حاکی از این است که حسن نیت در حقوق ما نیز پذیرفته شده است.

۴) راهکاری برای احراز حسن نیت

در مباحث گذشته دیدیم که در تعریف و به کارگیری حسن نیت، برخی از نظام‌های حقوقی به لحاظ اینکه حسن نیت، موضوعی اخلاقی، درونی و مبهم است از پذیرفتن صریح این

۱- جمعی از قضات؛ گزیده‌ی آرای دادگاه‌های حقوقی، نشر میزان، ۱۳۷۴، صص ۵۵ و ۵۴.

۲- کامیار (کارکن)، محمدرضا؛ گزیده‌ی آرای دادگاه‌های حقوقی، ص ۱۶۳.

۳- حسین، خزاعی؛ تفسیر یک رأی، ایرادات در اسناد تجاری، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه تهران، دوره‌ی ۳۹، شماره‌ی ۱، ۱۳۸۷، صص ۳۷۴ و ۳۷۵.

۴- جنیدی، لعیا؛ شریعتی نسب، صادق؛ وصف تجریدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه‌ی قضایی، ص ۴.

۵- اخلاقی، بهروز؛ جزوه‌ی حقوق تجارت، مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، سال تحصیلی ۱۳۸۲-۱۳۸۳، ص ۳۱.

۶- روانان، علی؛ بررسی تطبیقی دارنده‌ی چک با حسن نیت و بدون حسن نیت در قوانین دنیا، مجله‌ی اندیشه‌های اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۸۶، ص ۵.

۷- (۱) دادنامه‌ی مربوط به کلاسه‌ی پرونده‌ی ۳۲۰/۷۷ (بنگرید به: روزنامه‌ی رسمی شماره‌ی ۱۶۰۶۴ مورخ ۱۳۷۹/۲/۴)؛ (۲) دادنامه‌ی شماره‌ی ۳۲۵ مورخ ۱۳۸۲/۹/۲ مربوط به کلاسه‌ی پرونده‌ی ۲۷۴/۸۱ (نرم افزای لوح حق، نسخه‌ی سال ۱۳۸۸، مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی).

قاعده‌ی حقوقی که لاقلاً در حقوق تعهدات و اسناد تجاری کاربرد دارد خودداری می‌کنند. اما به نظر می‌رسد با ارائه‌ی راهکاری نوین در جهت یافتن حسن نیت بتوان در تمامی نظام‌های حقوقی از این قاعده‌ی حقوقی - اخلاقی سود برد. پیش از این راهکارهایی برای احراز حسن نیت ارائه شده است. مثلاً دیوان کشور فرانسه به استناد حسن نیت اظهار نظر کرده است که سیم کش برق باید کوتاه‌ترین راه را برای سیم‌کشی انتخاب کند.^۱ یا متصدی حمل و نقل باید با صرفه‌ترین راه را برای رساندن کالا به مقصد اختیار نماید.^۲ پیرو همین سازوکار، گفته شده است: در قرارداد، آن طرفی که با هزینه‌ی کمتری می‌توانسته اطلاعات را در اختیار شخص مقابل قرار دهد و این کار را نکرده، شخص بدون حسن نیت است؛ در واقع، دادن اطلاعات از سوی طرفی که با هزینه‌ی کمتر، این امکان برای وی مقدور بوده، نشانه‌ی حسن نیت اوست. برای مثال: در یک قرارداد فی‌مابین یک شرکت دولتی ایرانی و یک شرکت فرانسوی توافق شده بود در صورت وقوع اختلاف، به داوری مراجعه کنند. طرف ایرانی به استناد اصل ۱۳۹ قانون اساسی ایران،^۳ دعوا را خارج از صلاحیت داوری می‌دانست و طرف فرانسوی نسبت به این اصل اظهار بی‌اطلاعی نمود اما داور با توجه به اصل حسن نیت ابراز داشت: شخصی که با هزینه‌ی کمتری می‌توانسته اطلاعات را در اختیار طرف مقابل قرار دهد و این کار را نکرده، سوء نیت داشته است و لذا نسبت به پرونده اعلام صلاحیت نمود.^۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱- رأی مورخ ۱۹ ژانویه ۱۹۲۵.

۲- رأی مورخ ۳۱ ژانویه ۱۸۸۶؛ قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ اصول قراردادهای تعهدات، چاپ دهم، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۷، ص ۳۷۲.

۳- اصل یکصد و سی و نهم: «صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد، موکول به تصویب هیأت وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد. در مواردی که طرف دعوا خارجی باشد و در موارد مهم داخلی باید به تصویب مجلس نیز برسد. موارد مهم را قانون تعیین می‌کند».

۴- صادقی، محسن؛ تقریرات کلاسی درس حقوق مدنی تطبیقی، مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۹۰-۱۳۹۱.

نتیجه

از آنجا که بحث حسن نیت در قانون ما به صراحت نیامده است و همچنین به دلیل وجود ترس در برخی از نظام‌های حقوقی نسبت به شناخت راهکاری برای تمیز این مفهوم حقوقی، ما بر آن شدیم تا در این نوشتار به این موضوع حقوقی بپردازیم.

در این مقاله دیدیم که در حقوق «کامن‌لا» به دلیل دشواری تعریف و تشخیص این مفهوم سعی بر نفی آن شده است و نهایتاً با پذیرفتن مفاهیمی چون انصاف و عرف، از به کار بردن این اصل خودداری کرده‌اند؛ حال آنکه در رویه‌ی قضایی و مواد قانونی آنها نیز می‌توان ردّ پای حسن نیت را دید. اما در حقوق کشورهای «حقوق نوشته» مثل آلمان، فرانسه و ایتالیا دیدیم که از حسن نیت در مراحل مختلف اعمال حقوقی به صراحت سخن گفته شده بود و حتی در حقوق آمریکا به عنوان یک کشور با رژیم حقوقی «کامن‌لا» نیز نفوذ پیدا کرده بود. در سطح بین‌المللی نیز با توجه به تلاش‌های صورت گرفته توسط کشورهای رژیم «حقوق نوشته»، در متن کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مصوب ۱۹۸۰ وین نیز این اصل آمده بود که در تفسیر قراردادها بایستی به حسن نیت تمسک جست. در فقه نیز با همین مضمون و نه به این عنوان خاص، اشاراتی شده بود. در حقوق داخلی نیز با توجه به اینکه این عنوان در قانون مدنی ما نیامده است عده‌ای از حقوقدانان را به این امر واداشته بود که این اصل را نپذیرند و برخی با استمداد از عرف و عادت و موادی اثبات کنند که در بطن مواد قانون مدنی، این مفهوم جای دارد و حال آنکه مفاهیم را بهتر بود به جای تقریب به یکدیگر با همان معنای خود به استخدام در بیاوریم. باری در قوانین متأخرتر همچون قانون ثبت اختراعات و قانون تجارت الکترونیکی، با عین این ترکیب (حسن نیت) مواجه می‌شویم و ما را به این نتیجه می‌رساند که حسن نیت، مورد قبول قانون‌گذار ما هم می‌باشد و نباید به بهانه‌ی نبودن عین ترکیب در قانون مدنی، این مفهوم عدالت ساز را به راحتی نادیده گرفت؛ درحقیقت، این یک اصل در حقوق ماست و شناخت حسن نیت با آنکه شاید در نظر اول دشوار بنماید اما مورد قبول قانون‌گذار ایرانی نیز می‌باشد و نباید به بهانه‌ی نبودن عین عبارت در قانون مدنی، این مفهوم را مهجور انگاشت و با استفاده از راهکار انجام تعهد با کمترین هزینه یا وظیفه‌ی دادن اطلاعات از سوی طرفی که هزینه‌ی کمتری برای دادن اطلاعات می‌پرداخته است می‌توان راهی برای حسن نیت یافت که ما را نیز از این دشواری به سلامت بگذراند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ابراهیمی، یحیی؛ مطالعه‌ی مفهوم و آثار حسن نیت، مجله‌ی حقوقی بین‌المللی، شماره‌ی ۴۱، ۱۳۸۱.
- ۳- اخلاقی، بهروز؛ جزوه‌ی حقوق تجارت، مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، سال تحصیلی ۱۳۸۲-۱۳۸۳.
- ۴- اصغری آفم‌شهدی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا، حسن نیت در اجرای قرارداد در حقوق انگلیس و ایران، فصلنامه‌ی دانشکده‌ی حقوق دانشگاه تهران، شماره‌ی ۲، دوره‌ی ۴۰، ۱۳۸۹.
- ۵- اصغری آفم‌شهدی، فخرالدین؛ ابویی، حمیدرضا، حسن نیت در انعقاد قراردادها در حقوق انگلیس و ایران، اندیشه‌های حقوق خصوصی، سال پنجم، شماره‌ی دوازدهم، ۱۳۸۷.
- ۶- امامی، سیدحسن؛ حقوق مدنی، جلد اول تا ششم، چاپ پنجم، کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۵۳.
- ۷- امیری قائم مقامی، عبدالمجید؛ حقوق تعهدات (کلیات حقوق تعهدات - وقایع حقوقی)، جلد اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۷۸.
- ۸- امینی، منصور؛ ابراهیمی، یحیی؛ حسن نیت در قراردادها - از نظریه تا عمل، حقوق تطبیقی، ۱۳۹۰، شماره‌ی ۲، دوره‌ی ۲، صفحات ۲۳ تا ۴۳.
- ۹- امینی، منصور؛ سیفی زیناب، غلامعلی؛ حسن نیت، مجله‌ی کانون و کلا، شماره‌ی ۱۰، ۱۳۷۵.
- ۱۰- انصاری، علی؛ مفهوم و معنای حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، مدرس علوم انسانی - پژوهش‌های حقوق تطبیقی، شماره‌ی ۴، ۱۳۸۸.
- ۱۱- انصاری، علی؛ حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه، پایان‌نامه‌ی دکترای دانشگاه شهید بهشتی، خرداد ۱۳۸۴.

- ۱۲- باریکلو، علیرضا؛ خزایی، سیدعلی؛ اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش-قراردادی، با مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه، مجله‌ی حقوقی دادگستری، ۱۳۹۰، شماره‌ی ۷۶.
- ۱۳- بولانژه، ژ؛ ترجمه‌ی علیرضا محمدزاده‌ی وادقانی؛ اصول کلی حقوق و حقوق موضوعه، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه تهران، شماره‌ی ۳۶، بهار ۱۳۷۶.
- ۱۴- تقی‌زاده، ابراهیم؛ علی‌هاشمی، سیداحمد؛ مسؤولیت مدنی، ضمان قهری، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲.
- ۱۵- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ حقوق تعهدات، قم، انتشارات مدرسه‌ی عالی امور قضایی و اداری، ۱۳۵۴.
- ۱۶- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ ترمینولوژی حقوق، چاپ بیستم، تهران، کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۸۷.
- ۱۷- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ وسیط در ترمینولوژی حقوق، چاپ چهارم، کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۹۰.
- ۱۸- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ مبسوط در ترمینولوژی حقوق، چاپ اول، گنج دانش، ۱۳۷۵.
- ۱۹- جمعی از قضات؛ گزیده‌ی آرای دادگاه‌های حقوقی، نشر میزان، ۱۳۷۴.
- ۲۰- جنیدی، لعیا؛ شریعتی نسب، صادق؛ وصف تجربیدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه‌ی قضایی، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه تهران، دوره‌ی ۱۳۹۲، ۴۳.
- ۲۱- حائری شاه‌باغ، سیدعلی؛ شرح قانون مدنی، جلد اول، گنج دانش، ۱۳۷۶.
- ۲۲- خزاعی، حسین؛ تفسیر یک رأی، ایرادات در اسناد تجاری، فصلنامه‌ی حقوق دانشگاه تهران، دوره‌ی ۳۹، شماره‌ی ۱، ۱۳۸۷.
- ۲۳- دهخدا، علی‌اکبر؛ لغتنامه، جلد ۶، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
- ۲۴- دیلمی، احمد؛ حسن نیت در مسؤولیت مدنی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۹.
- ۲۵- روانان، علی؛ بررسی تطبیقی دارنده‌ی چک با حسن نیت و بدون حسن نیت در قوانین دنیا، مجله‌ی اندیشه‌های اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۸۶.

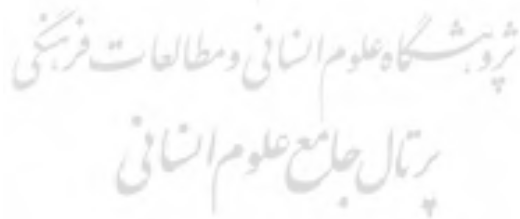
- ۲۶- رهپیک، حسن؛ حقوق مسؤولیت مدنی و جبران‌ها، انتشارات خرسندی، ۱۳۸۷.
- ۲۷- رهپیک، سیامک؛ منع سوء استفاده از حق، مجله‌ی مطالعات اسلامی، شماره‌ی ۱۳۸۲، ۶۲.
- ۲۸- الشریف، محمدمهدی؛ منطق حقوق، چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲.
- ۲۹- شهیدی، مهدی؛ آثار قراردادهای و تعهدات، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۲.
- ۳۰- صادقی، محسن؛ تقریرات کلاسی درس حقوق مدنی تطبیقی مقطع کارشناسی/ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۹۰-۱۳۹۱.
- ۳۱- صفایی، سیدحسین و دیگران؛ حقوق بیع بین‌المللی با مطالعه‌ی تطبیقی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.
- ۳۲- صفایی، سیدحسین؛ دوره‌ی مقدماتی، حقوق مدنی تعهدات و قراردادهای، جلد دوم، تهران، ۱۳۵۱.
- ۳۳- عدل، مصطفی؛ حقوق مدنی، انتشارات خرسندی، تهران، ۱۳۸۹.
- ۳۴- عمید، حسن؛ فرهنگ عمید، چاپ دهم، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۷.
- ۳۵- قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ مبانی مسؤولیت مدنی، چاپ چهارم، میزان، ۱۳۸۶.
- ۳۶- قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ حل اختلافات قراردادی، مجله‌ی دیدگاه‌های حقوقی، ۱۳۷۶، شماره‌ی ۵ و ۶.
- ۳۷- قاسم‌زاده، سیدمرتضی؛ اصول قراردادهای و تعهدات، چاپ دهم، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۷.
- ۳۸- قاسمی‌حامد، عباس؛ مروری اجمالی بر نظریه‌ی تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه، مجله‌ی کانون وکلا، شماره‌ی ۱۶۴ و ۱۶۵، دوره‌ی جدید، شماره‌ی ۱۰، ۱۳۷۵.
- ۳۹- کاتوزیان، ناصر؛ دوره‌ی مقدماتی، حقوق مدنی، اعمال حقوقی، چاپ سیزدهم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷.
- ۴۰- کاتوزیان، ناصر؛ قواعد عمومی قراردادهای، جلد دوم، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹.

- ۴۱- کامیار (کارکن)، محمدرضا؛ *گزیده‌ی آرای دادگاه‌های حقوقی*، تهران، نشر حقوقدان، ۱۳۷۶.
- ۴۲- کاویانی، کوروش؛ *اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده‌ی با حسن نیت سند تجارتي*، رساله‌ی دکترای دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ۴۳- محسنی، حسن؛ *اصل حسن نیت در حقوق ایران با مطالعه‌ی تطبیقی*، مجله‌ی حقوق تطبیقی، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان، ۱۳۸۵، صص ۲۰۳ - ۲۳۵.
- ۴۴- محقق داماد، مصطفی؛ *قواعد فقه*، جلد یک، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۳.
- ۴۵- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ *القواعد الفقهیه*، به تصحیح مهدی مهریزی و محمدحسین درایتی، جلد دوم و چهارم، قم، چاپ الهادی، ۱۴۱۹ ق.
- ۴۶- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ *قاعده‌ی اقدام*، فصلنامه‌ی دیدگاه‌های حقوقی، شماره- ۱ دوم، تابستان ۱۳۷۵.
- ۴۷- موسوی بجنوردی، سیدحسن؛ *نقش حسن نیت در عقود و قراردادها در فقه و حقوق*، مجله‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم، شماره‌ی دوم، بهار ۱۳۸۶.
- ۴۸- میرزای قمی، ابوالقاسم بن محمدحسن؛ *جامع الشتات فی اجوبه السؤالات*، نشر کیهان، ۱۳۷۱.
- ۴۹- یزدانیان، علیرضا؛ *قواعد عمومی مسؤولیت مدنی*، جلد اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶.

(ب) منابع انگلیسی و فرانسه

- 50- Braynan A, Garner (2004) - *Blacks law Dictionari* - 8th edition Thomson publication, (چاپ افسست، نشر میزان، پاییز ۱۳۸۶).
- 51- Honnold John , (1991) *Uniform Law for International Sale Under the 1980 Unaited NationConvention* , 2nd ed , Boston , kluwer.
- 52- *International encyclopedia of law*, (2000) contracts , London , kluwer law international vol 3,

- 53- John bell & others (1998) , *principles of fernch law*, oxford university, p.313.
- 54- R.Guillien et Vincent (1972), *lexique de termes juridiques*, paris.
- 55- Serieux. A. (2006), *Manuale De Droit Des Obligation* , PUF, paris.
- 56- Tetley. law. mcgill. ca/ camprativ/ good faith. pdf (web saite - 2010 -10-8).
- 57- Treitel Guenter, (2003), *The Law Of Contract*, 3rd ed, sweet & Maxwell, London.
- 58- Zimmermann Reinhard, (2003) *Good Faith in European Contract law*, 3rd ed , combridge press.

A study of existence of The good faith principle in Iranian legal system with a comparative approach

Abbas Niyazi*
Ayyam Kamarkhani**
Hoseyn Asadzadeh Bonabi***

Received:28/1/2015 Accepted:21/2/2015

Abstract:

Good faith is originally a moral concept which has entered into the arena of law and despite this fact that it is apprehensible, it hasn't similar and pervasive definitions. Thus, for this reason, some systems of law didn't pay attention to it. In the international arena, as regards with the effort of countries with the system of «civil law», Good faith has been entered into international law and trade documents. Acceptation of this rule in the Iran's civil law has been doubted by some lawyers. In this article we are about to conclude that whether this rule has been accepted in Iran's jurisprudence and statutes?

Keywords: Good faith, Bad faith, Legal principle, custom.

* Judge Shahre-rey and Ph.D student of civil law at Esfahan University.
abasniazi@ut.ac.ir

** Ph.D student of public law at Shahid Beheshti University.
ayyamkamarkhani@yahoo.com

*** Judge Shahre-rey and Ph.D student of Jurisprudence and criminal law at Shahid Motahari University.
Hoseein.asadzadeh.1@gmail.com